

გიორგი შაყულაშვილი

ერთხელ კიდევ ვახტანგ ორბელიანის სომიალ-
კოლიტიკური მსოფლმხედველობის შესახებ

ვახტანგ ორბელიანის პოეზიამ საკმაოდ ადრე მიიპყრო ქართული სალიტერატურო კრიტიკის ყურადღება და ილია ჭავჭავაძის ცნობილი წერილიდან მოყოლებული ("მოკლე ბიოგრაფია ვახტანგ ვახტანგის ძის თავ. ჯამბაჯურ-ორბელიანისა", ი. ჭავჭავაძე, 1927, გვ. 261, 274) დღემდე არ დაუქარავს ცხოველი ინტერესი.

განსაკუთრებით ინტენსიური გამოდგა XX საუკუნის მეორე ნახევარი, როდესაც ღრმად და მრავალმხრივ იქნა შესწავლილი ჩვენი პოეტის ეროვნულ-პატრიოტული, მხატვრულ-ესთეტიკური თუ მსოფლმხედველობითი სამყარო. თუმცა, როგორც ჩვეულებრივ ხდება ხოლმე, არაერთი განსხვავებული მოსაზრებაც გამოჩნდა. სამწუხაროდ, ისეთმა შეფასებებმაც იჩინა თავი, რომელიც, ჩემი აზრით, არ დაუმსახურებია ვახტანგ ორბელიანის შთამბეჭდავსა და საოცარი ლირიზმით გაჭერებულ პოეზიას. ეს განსაკუთრებით მის მსოფლმხედველობაზე, ითქმის (ი. ფერაძე, 1912, გვ. 3-5; კ. კაპანელი, 1927; შ. რაღიანი, 1949; აბ. მახარაძე, 1967; ვახ. კოტეტიშვილი, 1959; გრ. კიკნაძე, 1972).

ამ შეფასებებს ასეთი წინასიტორია ჰქონდა.

1880 წელს ჟურნალ "ივერიაში" დაიბეჭდა ილია ჭავჭავაძის ოპტიმისტური განწყობის ლექსი "ჩემო კარგო ქვეყანავ", რომელშიც წინასწარმეტყველური განჭვრეტით იყო ნათქვამი, რომ პოეტის სამშობლო ქვეყანას კარგი მომავალი ელოდა. ილიას ოპტიმიზმს საფუძვლად ახალი ეპოქის ახალი თაობისადმი რწმენა ედო. ილია ფიქრობდა, რომ მომავალი თაობის უპირველესი საზრუნავი ქვეყანა, მამული, სამშობლო იქნებოდა.

1883 წელს ვახუთი "დროებაში" გამოქვეყნდა ვახტანგ ორბელიანის "სამშობლო ქვეყნის პასუხი". პოეტი არ იზიარებდა ილიას ოპტიმიზმს. არ იზიარებდა იმიტომ, რომ არ სწამდა ახალი თაობისა.

ლექსის მიხედვით ვახტანგ ორბელიანსაც ჰქონდა იმედი ახალი ეპოქისა. ფიქრობდა, რომ მოხდებოდა ბევრი სასიკეთო ძეგრი, ამაღლდებოდა შრომის კულტურა, თავს იჩენდა ეროვნული ერთიანობა, მოსახლეობა დაეწაფებოდა განათლებას, როგორც მამულის ხსნის ერთ-ერთ პირობას და საუკუნეების განმავლობაში ათასგზის ნატანგი ქვეყანა ბოლოს და ბოლოს აღორძინდებოდა.

სამწუხაროდ, მოვლენები სხვაგვარად წარიმართა:

"ამის ნაცვლად რა ვნახე? შრომის წილ ზარმაცობა,

სწავლის წილ – სმა და ძილი, ძმობის წილ დავა-მტრობა" (ვ. ორბელიანი, 1928, გვ. 82).

ახალმა თაობამ აღდო ვერ აუღო ახალ ეპოქას, არც მოისურვა. ხელი მიჰყო დარდიმანდულ ცხოვრებას და კატასტროფის წინაშე დააყენა ქვეყნისა და ერის მომავალი. მფლანგველობასა და უზრუნველ ცხოვრებას დახარბებულნი, ჩიარჩ-

ვაჭრების ვალებში ჩაფლულნი თავს თავიანთი უძრავ-მოძრავი ქონებით იხსნიდნენ. ასე, რომ ქვეყანა ჩარჩ-ვაჭართა ხელთ აღმოჩნდა. ეს ყოველივე ჩვენი პოეტის ფანტაზია არ ყოფილა. ამის დამადასტურებელი მასალა როგორც ისტორიულ, ისე მხატვრულ სიტყვაშიც არსებობს. ეროვნული ტრაგედია მოსახლეობის დაბალ ფენებსაც შეეხო, გლეხობაც ჩარჩ-ვაჭართა ხელთ აღმოჩნდა. ყოველივე ამის მნახველ პოეტს არ ესმის და არ სწამს ილიას ოპტიმიზმისა:

"ტკბილი ლექსებისათვის ჩემს გულს აღარ სცალია" (იქვე, გვ. 83).

ვახტანგ ორბელიანის ლექსი უკიდურესად პესიმისტური სულისკვეთების არის. ამ ლექსის განწყობილება, მისი ავტორის შერყეული რწმენა და ქვეყნის უბედურების მიზეზად ჩარჩ-ვაჭრების დასახელება გახდა მიზეზი იმისა, რომ უმეტეს ქართველ მკვლევართა შორის ასეთი შეხედულება გამოიკვეთა – ვახტანგ ორბელიანი არის ფეოდალური საზოგადოების აპოლოგეტი და საქართველოში ახლადჩასახული კაპიტალისტური ფორმაციის მოწინააღმდეგე (ჩარჩ-ვაჭარი ბურჟუაზიის სიმბოლოდ იქნა მიჩნეული)¹.

ქართველ მკვლევართა ეს პოზიცია, ჩემი აზრით, გამოწვეულია იმით, რომ მათ ცხოვრება და მოღვაწეობა მოუწიათ კომუნისტურ სისტემაში და იძულებულნი იყვნენ კლასობრივი თეორიის პრინციპებით ეხელმძღვანელათ.

ქართულ სალიტერატურო კრიტიკაში აღნიშნული მოსაზრება ყველაზე გამოკვეთილად გრ. კიკნაძემ ჩამოაყალიბა:

"... იგი გამოდის სახელმწიფო მოხელეთა და საზოგადოებრივ ცხოვრებაში ბურჟუაზიული ურთიერთობის დამკვიდრების წინააღმდეგ" (გრ. კიკნაძე, 1972).

თუმცა არსებობს სხვა მოსაზრებაც, რომლის თანახმად ვახტანგ ორბელიანი საქართველოში ახალი ეპოქის ინტელიგენციის უშუალო გავლენის ქვეშ იმყოფებოდა (ს. ჭილაია, 1941, გვ. 75, 78, 79)¹.

მაშ, საიდან ჩანს, რომ აღნიშნულ თხზულებაში ვახტანგ ორბელიანმა უარყო კაპიტალისტური სისტემა?

პირდაპირი მინიშნება არ არსებობს. ერთადერთი რაც გამოკვეთილია, უაღრესად უარყოფითი დამოკიდებულება ჩარჩ-ვაჭრების მიმართ. რადგანაც ჩარჩ-ვაჭარი ალევორიული სახეა ბურჟუაზიისა, მაშასადამე დამოკიდებულებაც ალევორიულია.

მგონია კი, რომ ასეთი განსაზღვრა არ უნდა იყოს სამართლიანი.

ჯერ ერთი, ანალოგიური დამოკიდებულება შეინიშნება ილიასა და აკაკის როგორც პუბლიცისტურ, ისე მხატვრულ თხზულებებში, თუმცა, თუ არ ვცდები, ამისთვის ჩვენს სალიტერატურო კრიტიკაში სერიოზულად არავის არ გამოუთქვამს საყვედური. მაგალითები:

ილია ჭავჭავაძე:

"გლეხობას თავი ვერ დაუხსნია წურბელა მელქენების ვალისა და ვანშისაგან" (ი. ჭავჭავაძე, 1928, გვ. 319).

აკაკი წერეთელი:

"ვაჭარო, მაგ შენ აბაზში

¹ საინტერესო ფაქტია, აკაკი წერეთელი საოცარი პატივითა და სითბოთი გულს უყუთებს ვახტანგ ორბელიანს ჩვენი ქვეყნის უკმარესად ადრეგზავ. იხ. მისი ლექსი "საყავს ვახტანგ ორბელიანს", აკაკი წერეთელი, თხზულებათა სრული კრებული თბუთმეტ ტომად, ტ. II, თბ., 1950, გვ. 89-90.

სისხლი და ოფლი ჩვენია“ (ა. წერეთელი, 1950, გვ. 108),

ჩარჩ-ვაჭრისა თუ ბურჟუას პრობლემასთან დაკავშირებით უნდა გავიხსენოთ, რომ მე-19 საუკუნის მიწურულსაც კი საქართველოში სავაჭრო ფენის წარმომადგენელთა უდიდესი ნაწილი არაქართველი იყო. ეს ხაზგასმულია აკაკის ზემომოყვანილ ლექსშიც. პოეტი ვაჭარს სტუმრად მოიხსენიებს.

ანალოგიურია ვახტანგ ორბელიანთანაც. პოეტი თავის ქვეყანას ასე ალაპარაკებს:

“ამ ძუძუთი გაზრდილნი ნაჭერ-ნაჭერ მყიდიან,

სხვა და სხვა ურიანი ჩემს პატრონად დგებიან?”

რას ნიშნავს – სხვადასხვა ურიანი, ანუ ებრაელი? ებრაელი ეროვნების აღმნიშვნელი ტერმინია და “სხვადასხვა ებრაელი” უაზრო გამოთქმაა. ამ სიტყვათა წყვილს აზრი მიეცემა მაშინ, თუ “ურისა”, “ებრაელს” ჩარჩ-ვაჭრის მნიშვნელობით ვიხსენებთ. მაშასადამე, ვახტანგ ორბელიანის თქმით, სხვადასხვა ეროვნების ჩარჩ-ვაჭრები ნაჭერ-ნაჭერ ყიდულობენ დეგრადირებული მაღალი წოდებისგან საქართველოს...

ვახტანგ ორბელიანმა ეს პრობლემა უფრო მეტად გამოკვეთა პოემა – ზღაპარში – “რა ნახა ლაზარემ საიქიოს”. ჯოჯოხეთში ტანჯულ მრავალ ცოდვილთა შორის ლაზარემ იცნო ჩარჩი გურგენა, კინტო გასპარი, ჩითის ვაჭარი ბაღალ, “ფოდრიანიკი” ტერ-არუთინა.

ვახტანგ ორბელიანის გულის ტკივილი გამოწვეულია არა იმის გამო, რომ ვიღაც ყიდულობს მშობელ ქვეყანას, არამედ იმის გამო, რომ ეს ვიღაც უცხო ტომის წარმომადგენელია, აქ ისმის დრტვინვა არა კლასობრივი პრობლემების, არამედ ეთნიკურის გამო, იმის გამო, რომ ის, რასაც საქართველო ჰქვია, უცხო ტომის, უცხო ეროვნებათა საკუთრებად იქცევა. ვიმეორებ, ვახტანგ ორბელიანის ლექსის იდეა არა კლასობრივი, არამედ ეთნიკურია.

მეორე –

აღსანიშნავია ისიც, რომ ვახტანგ ორბელიანის ეს ლექსი სატირაა თავის კლასზე. უარყოფითი განწყობა ავტორისა საკუთარ თანამემამულეთა მიმართ უფრო მკვეთრად იგრძნობა. ეს ფაქტორი ერთგვარად აფერმკრთალებს ქართული სალიტერატურო კრიტიკის ერთგვარ აგრესიულ შეხედულებას ჩვენი პოეტის მსოფლგანცდაზე.

ვახტანგ ორბელიანის ეს ლექსი ილიას ლექსისაგან მკვეთრად განსხვავდება თავისი პესიმისტური განწყობით და არა იმიტომ, რომ ავტორი, მაღალი ფეოდალური კლასის წარმომადგენელი, დაპირისპირებული აღმოჩნდა საქართველოში ახლად ჩასახულ ბურჟუაზიულ კლასთან, როგორც განმარტებულია ქართულ სალიტერატურო კრიტიკაში. ვახტანგ ორბელიანი წუხს არა კლასობრივი საფრთხის, არამედ მოახლოებული ეროვნული ტრაგედიის გამო. ბურჟუაზიული რევოლუციები სპობდნენ და აუქმებდნენ მის წინ არსებულ მტრულ ფეოდალურ კლასებს და არა ქვეყნებსა და ერებს. ვახტანგ ორბელიანი ამ უკანასკნელის ინტერესებს იცავს.

იმ ფაქტორზეც უნდა იქნას გამახვილებული ყურადღება, მართალია, ჩვენი პოეტი მაღალი ფეოდალური ფენის წარმომადგენელი იყო, მაგრამ მოახერხა გაეზიარებინა ჩვენი “თერგდალეულების” პოლიტიკური, სოციალური თუ კულტურის შესახებ არსებული მსოფლმხედველობა. იგი თუ იმ მსოფლმხედველობის მატარებელია

პიროვნება იქნებოდა, როგორადაც იგი წარმოდგენილია ჩვენს სალიტერატურო კრიტიკაში, მაშინ რა უნდა აკავშირებდეს მას განმანათლებლობასთან, საზოგადოებრივ-პოლიტიკურ მიმდინარეობასთან, ანტიფეოდალურ, ბურჟუაზიული იდეოლოგიის გამომხატველ მოძრაობასთან?

რა თქმა უნდა, ვახტანგ ორბელიანი მთლიანად თავისუფალი ვერ იქნებოდა და არც ყოფილა თავისი კლასის შეხედულებებისგან, მაგრამ მან, როგორც პიროვნებამ და შემოქმედმა მოახერხა გამხდარიყო ევროპული ღირებულებების, ევროპის ორიენტაციის მომხრე, მოახერხა დამდგარიყო "თერგდალეულთა" პოზიციებზე, რაც ნათლად გამოჩნდა მისეულ შეხედულებებში ხელოვნების დანიშნულებასა და როლზე საზოგადოებრივი ურთიერთობის დროს.

ჩემი აზრით, ვახტანგ ორბელიანის მხატვრული შემოქმედებისა თუ სოციალ-პოლიტიკური მსოფლმხედველობის შეფასების დროს ამ პრობლემებზე უნდა გამახვილდეს ყურადღება.

ლიტერატურა

კ. კაპანელი, 1927 - კ. კაპანელი, ქართული სული ესთეტიკურ სახეებში, ტფ., 1927.

გრ. კიკნაძე, 1972 - გრ. კიკნაძე, ვახტანგ ორბელიანი, ახალი ქართული ლიტერატურის ისტორია, I, თბ., 1972.

ვახ. კოტეტიშვილი, 1959 - ვახ. კოტეტიშვილი, ქართული ლიტერატურის ისტორია, თბ., 1959.

აბ. მახარაძე, 1967 - აბ. მახარაძე, ქართული რომანტიზმი, თბ., 1967.

ვ. ორბელიანი, 1928 - ვახტანგ ორბელიანი, ლექსები, ტფ., 1928.

შ. რადიანი, 1949 - შ. რადიანი, ახალი ქართული ლიტერატურა, I, თბ., 1949.

ი. ფერაძე, 1921 - ი. ფერაძე, ვახტანგ ორბელიანი და მისი პოეზია, ჟურნალი "განთიადი", 1912.

აკაკი წერეთელი, 1950 - ა. წერეთელი, თხზულებათა სრული კრებული თხუთმეტ ტომად, ტ. II, თბ., 1950.

ი. ჭავჭავაძე, 1927 - ილია ჭავჭავაძე, ნაწერების სრული კრებული, ტ. IV, ტფ., 1927.

ი. ჭავჭავაძე, 1928 - ი. ჭავჭავაძე, რჩეული ნაწარმოებები ხუთ ტომად, ტ. V, 1928.

ს. ჭილაია, 1941 - ს. ჭილაია, ვახტ. ორბელიანი, თბ., 1941.

GIORGI SHAKULASHVILI

ONE MORE ATTEMPT TO ASSESS VAKHTANG ORBELIANI'S SOCIAL AND POLITICAL WORLD VIEW

The Georgian literary science assesses the world view of Vakhtang Orbeliani (1812-1890), one of the most important representatives of Georgian romanticism, as that of a protector of the feudal class and the opponent of the newly risen bourgeois stratum in Georgia. This assessment is based on his poem "Homeland's Response," a polemical work written in response to Ilia Chavchavadze's poem "My Dear Country." Chavchavadze's poem is optimistic in its fervour while Orbeliani's view of his homeland's future is pessimistic because merchants are gradually getting hold of it.

Our literary science perceives merchants as bourgeois and symbols of the capitalist system. Hence, the fact that Vakhtang Orbeliani is not loyal to merchants is regarded as his opposition to the bourgeois system.

This view is not correct.

First, almost all merchants in Georgia were non-Georgians even in the late 19th century.

Second, the merchant in Vakhtang Orbeliani's poem is of non-Georgian ethnic origin.

Hence, the fact that Vakhtang Orbeliani was not loyal to those merchants who had got hold of the poet's homeland almost completely due to their activities should be understood not in the context of confrontation between classes but as his concern caused by an ethnic danger.